

3

Виборча функція партій

Поняття “функції партій” є центральним елементом теорії політичних партій. Функції, які виконують політичні партії в політичній системі суспільства, дають уявлення про ґенезу політичних партій, їхній тип. З іншого боку, сам факт виникнення політичних партій свідчить про існування у соціальному та політичному житті певних потреб, які не могли бути реалізовані попередніми політичними інститутами.

Під функцією політичної партії ми розуміємо завдання, які виконує політична партія в політичній системі даної держави. Йдеться насамперед про ті функції, які виконують лише (або переважно) політичні партії.

Слід розрізняти функції партій, які закладені в певних нормативних актах, що регулюють діяльність політичних партій, і фактичні функції, які виконують політичні партії. У даному випадку суто юридичний підхід тут недостатній.

Політичні партії можуть виконувати непередбачені законом функції і не виконувати формалізованих функцій, або виконувати їх у специфічний спосіб. У кожному разі, аналізуючи діяльність політичних партій, ми завжди порівнюємо здійснювані функції з тими, що їх партія як політична організація повинна виконувати.

Діяльність політичних партій здавна привертає увагу науковців. Сьогодні виділяють кілька підходів до цієї проблеми. Активізація в США у 60-х рр. функціонального (Р. К. Мертон) та системного (Д. Істон) підходів представила політичні партії в новому світлі, помістивши їх у суспільну систему, і дала можливість проаналізувати численні функції, які вони виконують в межах цієї системи.

Р. Мертон пропонує розрізняти виражені та приховані функції політичних партій. Виражені функції – об’єктивні наслідки, які сприяють пристосуванню чи адаптації системи і яких прагнуть всі її члени. Приховані функції – відповідно ті, яких не розуміють і яких не бажають¹.

¹ Бодуен Ж. Вступ до політології. - К., 1995. - С.98.

3. Нейманн стверджує, що найбільш загальною функцією політичних партій є посередництво між народом і державною владою. Партії дають людям можливість впливу на владу, а правлячій еліті – можливість здійснювати вплив на населення. Г. Лейпхольц вважає, що без політичних партій у сучасній демократії населення не мало б змоги реалізовуватися через політичну діяльність. Політичні партії дають людям таку можливість².

Водночас потрібно зазначити, що деякі з цих функцій властиві не лише політичним партіям, однак політичні партії виконують їх найефективніше. Реалізація важливих політичних функцій є головною метою створення та діяльності політичних партій.

Виборча функція є однією з найважливіших. Становить вона певну сукупність різноманітних форм діяльності політичної партії, яка здійснюється безперервно, але з різною інтенсивністю.

Виборча функція партії відіграє надзвичайно важливу роль у системі влади кожної демократичної держави. У межах цієї функції відбувається селекція політичної еліти, яка згодом буде мобілізована на управління державою. Нічого дивного, що навколо цієї сторони діяльності політичних партій постійно точиться дуже гостра політична боротьба і що ця функція має винятково важливе значення.

Така діяльність полягає у двох речах: доборі кандидатів та формуванні виборчої програми³. Цих складових не можна повністю ані відокремлювати, ані протиставляти одна одній. Вибори завжди пов'язані з добором кандидатів на державні посади, а не лише вибором програм. Разом з тим кожен кандидат представляє якусь програму чи політичний напрям.

Добір кандидатів. Більшість політичних партій розпочинають свою виборчу діяльність з добору кандидатів. Слід зазначити, що спочатку у сфері добору кандидатів партії були одними з багатьох організацій, які займалися цією діяльністю, поряд із групами інтересів, виборчими комітетами, підприємницькими чи профспілковими організаціями. Однак з часом вони почали домінувати у цьому процесі.

² Political Parties and linkage. A Comparative Perspective / Ed. by K. Lawson.- New Haven-London, 1980, p.56-57.

³ Sobolewski M. Zasady demokracji burzuczajnej i ich zastosowanie.- Warszawa, 1969, s.49.

Суттєвою проблемою є питання про те, хто в межах політичної партії має право висувати кандидатів у депутати на виборах. Спочатку провідну роль у цьому відігравали самі парламентарі, парламентська фракція, а також місцеві виборчі комітети. Офіційне партійне рішення з цього приводу ухвалювало об'єднання парламентарів та партійних керівників (так званий кокус у США та віп у Англії) чи група місцевої знаті (нотаблі), яка визначала, хто має кандидувати у їхньому виборчому окрузі.

Загалом можна помітити, що чим більше політична партія набуває ознак виборчої, тим менш стабільною в ній є процедура номінації кандидатів і тим більше різного роду неформальних закулісних церемоній з'являється на етапі добору кандидатів. Навпаки ж, у масових партіях виступає чітка тенденція до врегулювання цієї процедури часто статутними нормами і рідше за допомогою правових норм.

Загалом можна виокремити чотири типи процесу добору кандидатів: 1) неврегульований, спонтанний; 2) добір місцевими організаціями; 3) добір центральними органами; 4) добір членами партії. Однак така класифікація є, без сумніву, чисто теоретичною, а в житті не існує "чистих" типів процесу добору кандидатів⁴.

Перший тип добору кандидатів має місце тоді, коли відсутні будь-які приписи стосовно його проведення. Відбувається він тоді як наслідок неформальних закулісних домовленостей між керівниками політичної партії, в результаті чого висунення кандидата здійснюється якоюсь групою діячів чи зацікавленою особою. Інколи пізніше має місце заява вищих органів партії, що надає висуванцям певного бренду, а часом і цього немає – вистачає відсутності офіційного протесту чи контркандидата. Приклади такого типу добору кандидатів можемо відшукати в партіях французьких радикалів, буржуазних правих партіях.

Так, у 1969 р. рішення про своє висунення в президенти Франції Жорж Помпідю повідомив особисто на прес-конференції. Згодом його кандидатуру підтримало правління соціалістичної партії Франції і рекомендувало парламентській фракції затвердити цю кандидатуру. Зрозуміло, що за даним типом добору важко судити про форму участі членів партії в

⁴ Chmaj M., Sokol W., Zmigrodzki M. Teoria partii politycznych.-Lublin, 1999, s.63.

цьому процесі: все вирішує партійна еліта, причому в спосіб, який ніяк не врегульований.

Другий тип добору кандидатів є більш поширеним і вважається демократичним. При цьому право висунення належить місцевим організаціям, що близькі до партійних мас і знають регіональну специфіку та інтереси. Акт номінації кандидатів відбувається під безпосереднім контролем членів партії, а кандидати стають відповідальними перед політичними партіями. Найчастіше право номінації кандидатів мають ті партійні органи, діяльність яких охоплює чи відповідає території відповідного виборчого округу. Такий тип висунення кандидатів знаходимо в християнсько-демократичній партії Німеччини, соціалістичній та голлістській партії Франції, в британських та інших партіях. Надалі ця процедура відбувається в умовах консультацій з центральними партійними органами, які часто мають право відхиляти запропоновану кандидатуру. Центральні органи партії, як правило, беруть активну участь у цьому процесі, але формальне висунення кандидата повинно відбуватися з ініціативи місцевих партійних організацій.

Третій тип добору кандидатів протилежний до попереднього і засвідчує панування централізму в партії. Визначення кандидатів здійснюється центральними органами партії. Демократичні політичні партії намагаються уникати настільки недемократичної процедури висунення кандидатів. Загалом вона характерна для фашистських партій, заснованих на засадах вождизму, а також партій із сильною авторитарною тенденцією. Так, у французькій голлістській партії кандидати, висунуті місцевими партійними організаціями, повинні пройти затвердження центральними органами.

Вплив центральних партійних органів не є таким потужним, коли йдеться про непевні мажоритарні округи, але дуже сильним при формуванні списку кандидатів від політичної партії. Це стосується і процедури висунення кандидатів від партій до уряду чи на інші публічні посади.

Четвертий тип – добір кандидатів членами партії – на практиці трапляється дуже рідко, хоча і вважається найдемократичнішим. Добір кандидатів може набувати двох форм: безпосереднього вибору, як у партіях США, і опосередкованого, який здійснюється спеціально для цього створеними партійними органами.

Безпосередній добір кандидатів широко застосовується лише в США і стосується в першу чергу виборів президента. Він

отримав назву правиборів (праймеріз) і полягає у висуненні кандидата у президенти публічним, організованим державою голосуванням прихильників даної партії.

Залежно від правових приписів, висунення кандидатів відбувається або групою виборців, або партійним керівництвом, або самовисуненням. У такий спосіб процес добору кандидатур є багатоступеневим: спочатку висунення кандидатів, потім їхня номінація на правиборах і насамкінець – офіційні вибори.

Спочатку в США практикувалася процедура добору кандидатів на спеціальних партійних з'їздах, однак вона відкривала надзвичайні можливості для зловживань. Щоб уникнути цього, з початку ХХ ст. у політичному житті США починає застосовуватися практика правиборів. Однак і зараз через систему пропаганди та агітації вплив партійних машин на цю процедуру є визначальним⁵.

У системі опосередкованих виборів – через партійні з'їзди чи конференції – вплив рядових членів партії є більшим. Делегати таких з'їздів не мають імперативних мандатів і можуть голосувати за того з кандидатів, який їм більше імponує. У Європі така система трапляється надзвичайно рідко. Норвезька виборча норма 1920 р. приписувала політичним партіям право висувати кандидатів на загальних зборах чи конференціях. Висунення через плебісцити всіх членів партії практикувалося в бельгійській християнсько-демократичній партії після Другої світової війни.

Значний вплив на процес висунення і добору кандидатів має виборча система. Звичайна пропорційна система дає можливість виборцям обирати ту чи іншу політичну партію, голосуючи за сформований політичною партією список і не маючи можливості змінити його. У виборчій пропорційній системі з преференціями виборці можуть визначати місце кандидатів у партійному списку. У тих країнах, де застосовується мажоритарна виборча система з великими виборчими округами, вплив центральних органів незначний, більшого значення набуває особа популярного в даній місцевості кандидата. У британській виборчій традиції значення має не стільки особа кандидата, скільки його

⁵ Согрин В. Становление демократии. История политической системы США // Наука и жизнь, 1990, № 6.

партійна приналежність: для виборця важливо, кого підтримує близька йому політична партія⁶.

Коли говорити про добір та висунення партійних кандидатів, не можемо залишити поза увагою проблему впливу на цей процес груп інтересів. Звичайно, вони намагаються вплинути на добір кандидатів, що дає їм у майбутньому можливість лобювання своїх інтересів. Нерідко ці групи пропонують підтримати власних кандидатів або тих з числа партійного керівництва, які мають з ними щільніші зв'язки. Вони користуються значними фінансовими ресурсами. Партійне керівництво часто готове прийняти таких кандидатів (і вирішити в такий спосіб питання фінансування своїх виборчих кампаній) або підтримку цих груп інтересів на виборах (наприклад, профспілок, селян тощо). Загалом на добір кандидатів переважно впливає партійна еліта⁷.

Формування виборчої програми. Формування виборчої програми чи виборчої платформи завжди було невід'ємною складовою виборчого процесу. Кожний кандидат, який виступає перед виборцями, представляє їм своє розуміння ситуації і політичні плани.

Сформований 1834 р. виборчий маніфест Консервативної партії Великобританії (Tamsworth Manifesto) започаткував у світовій практиці офіційне звернення партії до виборців напередодні виборів. Документ мав пропагандистський характер і був засобом ідеологічного впливу на маси, способом консолідації їх навколо програми майбутньої діяльності партії.⁸

Можна виокремити дві процедури формування виборчих платформ. Перша, характерна для класичних партій-комітетів, залишає право опрацювання передвиборчої платформи окремим кандидатам. Партія загалом або не має своєї окремої програми, або її програма обмежується окремими передвиборчими гаслами. Це надає кандидатам значної свободи в трактуванні власної програми. Така ситуація відповідає типу слабо зорганізованої і об'єднаної навколо окремих популярних кандидатів партії. Ця система характерна для американських партій (тут лише перед президентськими

⁶ *Сытин А.Г.* Политическая социология Мориса Дюверже // Социально-политические науки, 1990, № 12.

⁷ *Острогорский М. Я.* Демократия и политические партии.- М., 1997.

⁸ *Бекназар-Юзбашев Т.Б.* Партии в буржуазных политико-правовых учениях.- М., 1988, с.18.

виборами партія формально затверджує виборчу програму). У реальності над своєю програмою більшою мірою працює сам кандидат і його штаб.

Другий тип цієї процедури – це формування виборчої програми партійним керівництвом і надання цьому процесу загальнопартійного характеру, який виконує, до того ж, ще й мобілізаційну функцію. На кандидатів від партії після прийняття цієї програми покладається обов'язок її пропагувати та інтерпретувати, не змінюючи її суті. Такий тип формування виборчої програми переважає у сучасних європейських партіях.⁹

Там, де парламентські вибори ведуть ще й до виборів глави уряду, особлива роль у формуванні програми належить лідеру політичної партії. Така особлива функція партійного вождя зумовлена значним розвитком за останній час засобів масової інформації і перетворенням першої особи у символ партії. Це надає виборчому процесу певного надпартійного характеру.

Голосування за партію та її кандидатів автоматично означає підтримку їхньої виборчої програми. У такий спосіб через загальні вибори відбувається вираження формальної волі населення щодо подальшого розвитку суспільства. Власне у цьому і полягає одна з важливих функцій політичних партій – формулювання та вираження волі суверенного народу. Це особлива соціальна функція політичних партій, яка відрізняє їх від решти соціальних організацій.

Партійні програми. Важливим елементом сучасного розуміння політичної партії є її програма діяльності. Програма є головним фактором, який об'єднує членів партії. Програма не повинна бути ні широко розписаною, ні занадто конкретною, ні, тим паче, об'єктивно раціональною. Достатньо, коли вона формує певні цілі діяльності, які схиляють людей до вступу в партію і спільної праці над їхньою реалізацією. Програма може змінюватися залежно від історичних умов. Слід також зауважити, що між тим, що робить партія, та її програмою може бути суттєва різниця. Так само можуть відрізнятися мотиви, з яких люди вступають у партію: частина з ідейних переконань, а частина – для реалізації своїх особистих намірів. На початку ХІХ ст., коли партійні угруповання були ще нечисленними, партійна приналежність давала їм надію реалізувати

⁹ Sobolewski M. Partie i systemy partyjne swiata kapitalistycznego. – Warszawa, 1977, s.323.

свої корисливі цілі (насамперед через здобуття якоїсь публічної посади). Такі партії М. Вебер називав партіями патронажу.¹⁰

Однак із зростанням чисельності партії щораз більше її членів були позбавлені можливості отримати особисті вигоди. З метою зацікавлення цих людей і залучення їх до партійної роботи застосовувались інші мотиви, зокрема "підігривалось" прагнення людей до таких загальних цілей, як свобода, демократія, соціальні реформи чи революція, тобто ідеологічні мотиви, а партії ж, які групувалися навколо цих цілей, називалися ідейними чи світоглядними.

Політичні програми партій можуть мати різноманітний характер. За певних історичних ситуацій з'являються політичні партії, програма яких передбачає досягнення однієї цілі, наприклад, знищення рабства, зменшення податків тощо. Але такого характеру партії та програми є явищем рідкісним, найчастіше вони трапляються на етапі виникнення політичної партії. Якщо партія має на меті втриматися на політичній арені тривалий час, вона повинна розвивати свою програму, збагачувати її. Програма набуває універсального характеру. Наявність програми, яка намагається охопити всі найважливіші сфери життя суспільства, є характерною ознакою сучасних політичних партій. Це відрізняє політичну партію від груп тиску чи груп інтересів, оскільки в їхній діяльності домінує один або кілька конкретних інтересів. Універсальність програми партії пов'язана з її політичною функцією управління цілим суспільством, усіма його сферами. Програма політичної партії є важливим засобом інтеграції членів партії та певної частини суспільства.

Програми партій можуть відрізнятися між собою політичною основою. Партія формулює свою програму на основі відповідної ідеології і трактує її як застосування ідеологічних підходів до конкретно-історичних умов. Програма партії зазнає змін частіше, ніж ідеологія. Всі сучасні партії мають свою відповідну ідеологію (комуністичну, соціал-демократичну, ліберальну, консервативну тощо). Ідеології також відрізняються ступенем цілісності та розробленості. Програми партій відмінні між собою за різним ступенем ідеологічності. Існує навіть певна закономірність: революційні партії, партії, які сповідують глибокі зміни соціального устрою, звичайно сильно розвивають

¹⁰ *Ожиганов Э.Н.* Политическая теория Макса Вебера. Критический анализ. – Рига, 1987, с.32.

свою ідеологію. Навпаки, консервативні партії не потребують такої розвиненої ідеології, бо вона полягає в апології існуючих суспільних порядків. Так звані виборчі партії, чи партії американського типу, більшу увагу акцентують на передвиборчих гаслах, ніж на партійній програмі. Роль ідеології тут виконує позиція партії стосовно ключових соціальних проблем.

Існує також різниця між партіями в питанні співвідношення ідеології та політичної практики. Можна виокремити партії високого рівня ідеологічної принципності, не схильні до компромісів і порушення чистоти ідеології, та партії, схильні до компромісів (в тому числі ідеологічних). Так, можливість участі робітничих партій (соціалістів, соціал-демократів) у буржуазних урядах була важливою темою дискусій у міжвоєнний період.

Якщо програма партії передбачає стратегічні, довготермінові завдання, то короткотермінові цілі та завдання партія представляє у своїй виборчій платформі. Хоча сучасні політичні партії формулюють свої цілі та завдання на всіх трьох рівнях – ідеологічному, програмному та передвиборчому, – однак за мінімальний критерій існування партії можна брати факт існування її виборчої платформи. Деякі політичні партії не мають своєї політичної програми як окремого цілісного документа, однак вони повинні мати виразну виборчу платформу, тобто партійну програму на найближче майбутнє.¹¹

Функції партійних програм. Сучасні партії вже не мають всеохоплюючих програм, але розрізняють основну програму, програму дій, виборчу та урядову програми. Тенденція до прагматизму очевидна, переважають програми на певні терміни. У своєму конкретному вираженні вони укладаються передусім перед виборами або вирішальними політичними датами і створюють гнучку оперативну базу, поліпшуючи здатність партій пристосовуватися і постійно орієнтуватися на поведінку та волю виборців. Наукові методи, такі як опитування громадської думки, що разом з демоскопією утворили окрему галузь науки, допомагають партіям планувати майбутнє, оскільки можливість прогнозувати розвиток зростає.

Цей факт має вирішальне значення для класичної програми партії, в якій закріплено її політичне кредо. Коли

¹¹ Оксак О. Платформи політичних партій: зміст та критерії порівняльного аналізу // Нова Політика, 2000, № 2.

короткотермінове планування перебуває у центрі уваги, а гнучкість та здатність пристосовуватися становлять головні умови, тоді основоположна програма не повинна обмежувати свободу дій партії таким чином, що її діяльність не буде відповідати потребам програми дій. На практиці це означає, що основні програми повинні бути якомога загальнішими та, у принципі, не обов'язково, щоб вони діяли протягом тривалого часу і водночас були відкриті для змін у головних структурних умовах політики та конкретного політичного розвитку.

Так звана світоглядна партія зверталася до певного кола виборців. Зараз усі партії звертаються до виборців і в цьому контексті хочуть бути народними партіями.

Перш ніж заглибитися у деталі окремих програм, треба розглянути їх принципові функції. З одного боку, завдання партійних програм полягає у тому, щоб вплинути на громадськість, а з іншого – щоб формувати внутрішній устрій партій. Рекламна функція, а також завдання залучення нових членів партії та досягнення сприятливих для партії рішень виборців – це завдання, які переважно спрямовані назовні. Крім того, важлива функція – відмежування від інших партій, яку називають функцією профілювання. З відмежування від інших партій та партійної конкуренції випливає, що партійні програми також наділені функцією підкреслювати переваги порівняно з іншими партіями, яку називають агітаційною.

Партійні програми створюють оперативну базу для матеріалізації політичних вимог партії – підґрунтя, з якого започатковується їхня конкретизація.

Відносно внутрішньої структури партій, то треба наголосити на інтеграційній функції партійної програми. Партійна програма повинна слугувати за загальну обов'язкову директиву для всіх членів партії, щоб визначати їхню політичну діяльність та мислення. Дія партійної програми повинна бути ще ширшою: вона має спонукати членів партії до ототожнення себе з партією та її цілями, рекомендувати членам партії мислити та діяти відповідно до загальних партійно-політичних засад та перетворити це на автоматичний процес (останнє є, однак, відхиленням від того, що бажано з погляду внутрішньопартійної демократії). Для політичного керівництва партій програма створює засіб політичного впливу на партійну організацію та її членів. Партійна програма – це спільний знаменник, чию діючу інтерпретацію дає, як правило, партійне керівництво. Завдяки цьому вона стає важливим знаряддям здійснення влади. Функція панування щільно пов'язана з функцією легітимації.

Той, хто може послатися на те, що діє відповідно до партійної програми, вважається легітимним. Крім того, партійна програма може мати функцію рушійної сили, стимуляції. Подібна функція стимуляції в межах внутрішньої дії партійних програм є умовою для зовнішнього ефекту агітаційної функції¹².

Загалом партійна програма відображає ставлення партії до таких проблем:

1) економічного устрою, засад і форм суспільного виробництва, розподілу та обміну;

2) засад і форм організації суспільного життя як системи мотивацій, яка визначає та узаконює політичну діяльність та політичні рішення;

3) вирішення істотних проблем, які хвилюють більшість населення;

4) структури публічних інститутів, які керують справами суспільства;

5) боротьби чи співпраці політичних сил (партій) у важливих для життя суспільства справах¹³.

Партійні програми та партійні лідери. Політичні партії живуть завдяки особистостям, які виступають від їхнього імені, та програмам, в яких формулюються їхні цілі. Соціологічні дослідження засвідчують, що для певної групи людей особа лідера партії є вагомішою за саму програму партії. Особа лідера в таких партіях часто виступає спрощеним символом партійної програми. Отримали вони, за класифікацією М.Вебера, назву харизматичних партій. Це насамперед стосується авторитарних та диктаторських партій (наприклад, А. Гітлер для нацистської партії), але не тільки (наприклад, генерал де Голль). Ставлення партійних мас до такого лідера є іншим, ніж ставлення патрона та клієнта – воно є безособовим, як до символу, а не до людини.

Звичайно, скільки існують партії, стільки точаться суперечки про те, що ж все таки важливіше в боротьбі за голоси виборців – переконливі кандидати чи переконливі

¹² Оксак О. Платформи політичних партій: зміст та критерії порівняльного аналізу // Нова Політика, 2000, № 2.

¹³ Каак Г. Функції партійних програм. - В кн.: Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці: Й.Тезінг та В.Гофмайстер. - К., 1997, с.59-61.

програми¹⁴. Один із найобдарованіших політиків прем'єр-міністр Баварії й голова Християнсько - соціального союзу (ХСС) Франц-Йозеф Штраус упродовж свого політичного життя застерігав, що не варто покладати надто великі надії на політичні програми. Для нього мали вагу тільки діло й людина, що стоїть за ним, а не слово на папері.

Гідна уваги думка, але вона розходиться з результатами досліджень соціологів, які вивчають проблеми виборів. Учені з'ясували, що на вибір громадян привабливість кандидатів впливає мало, вона відіграє лише другорядну роль, набагато важливішою є традиційна прихильність до певної партії, за наприклад, за такою схемою: сільська католичка голосує за християнина-демократа, міський робітник, протестант, член профспілки – за соціал-демократа. Щоправда, кількість тих, хто під час голосування керується таким почуттям прихильності, зменшується. Зате зростає кількість виборців, які змінили свою орієнтацію, тобто тих, хто не почуває себе пов'язаним з однією партією, а щоразу під час голосування робить новий, "випадковий" вибір і при тому в останній момент.

Власне, передвиборна боротьба ведеться саме за цю групу виборців, яка становить сьогодні від 30 до 50%. Але й у цій боротьбі об'єктивно-програмні аргументи, очевидно, більш дієві, ніж особистість кандидата. Під час виборів до бундестагу 1983 й 1987 рр. кандидати від Соціал-демократичної партії Німеччини Ганс-Йохен Фогель та Йоганнес Рау мали більшу популярність, ніж їхній суперник від ХДС Федеральний канцлер Гельмут Коль. Незважаючи на це, перемогу здобув Гельмут Коль та його Християнсько-демократична партія.

Звичайно, рішення виборця віддати свій голос за того чи іншого кандидата залежить від багатьох чинників. Це й цілковито особисті, об'єктивно нічим не вмотивовані симпатії та антипатії, або ще не зовсім вичерпана традиційна прихильність, це й, зрештою, оцінка того, хто з політиків і програма якої партії спроможні якнайшвидше розв'язати невідкладні завдання. У ідеальному варіанті програмні положення передвиборчої платформи партії повинні відповідати особистісним якостям політика, який виступає з цією платформою. Серед програмних заяв політичних партій розрізняють їхні принципові програми, розраховані на далеку перспективу, та короткотермінові заяви про наміри, які стосуються певних подій чи проблем. У них робиться спроба

¹⁴ Harmel R., Svasand L. Party Leadership and Party Institutionalization: Three Phases of Development // West European Politics, 1993, vol.16(2).

узагальнити доволі широкий спектр думок щодо шляхів вирішення актуальних політичних проблем. Та це складне завдання надто часто пов'язане із запеклими внутрішньопартійними дискусіями. У випадкового спостерігача, який не може прослідкувати за всіма тонкощами цих дискусій, часто залишається негативне враження про них. А це призводить до того, що з'являються заклики знайти сильну людину, яка грюкнула б кулаком об стіл і поклала край дріб'язковій сутичці. Звідси можна дійти хибного висновку, що в кінцевому підсумку торжествує така особистість, а не програма, людина, а не слово. І все ж значну роль відіграють конкретні аргументи. Саме вони вирішують, кому і з яких питань виборці нададуть владні повноваження. Залежно від того, які питання вважаються першочерговими і в програмі якої партії вони знаходять найповніше висвітлення, такій партії і надасть виборець після довгих вагань необхідні для їхнього розв'язання повноваження, до того ж, звичайно, незважаючи на особистості¹⁵.

Партійні програми та урядова діяльність. Від політичних партій очікують, щоб їхні дії відповідали їхнім обіцянкам. Саме правлячі партії оцінюють насамперед з погляду того, наскільки збігаються їхні передвиборчі обіцянки та урядові дії.

У міжнаціональному дослідницькому проекті, здійснюваному під керівництвом Р. Хофферберта "Програмастика політичних партій", було поставлене запитання про відповідність обіцянок партій їхнім передвиборчим програмам, обіцянок коаліційних урядів урядовій заяві та політичній діяльності уряду.

База даних про передвиборчі обіцянки партій та урядів складалася з результатів кількісного аналізу передвиборчих програм 140 партій 19 демократичних країн у період від 1944-1945 рр. до початку 80-х рр.. Міжнародна група дослідників консорціуму "European Consortium for Political Research" (ECRP) проаналізувала 1000 передвиборчих програм. Крім того, в 11 країнах було вивчено близько 250 урядових заяв. Кожне положення цих політичних документів було закодоване відповідно до правил класифікаційної схеми, що охоплювала 54 категорії. Віднайдені у такий спосіб показники політичної програмастики були віднесені до індикаторів урядової діяльності. Урядова діяльність оцінювалася за витратами урядів

¹⁵ Тізенгаузен В. Партії: Програми й особистості. - В кн.: Складові демократії.- К., 1993, с.32-33.

(відповідно до функціональних категорій витрат у відсотковому відношенні до загального обсягу федерального бюджету). У цій розвідці як приклад наводяться результати, отримані у США та Федеративній Республіці Німеччини. Це саме ті країни, які у межах загального проекту найінтенсивніше досліджувалися¹⁶.

Як засвідчує досвід, з часом навіть важливі передвиборчі обіцянки можуть стати жертвами комплексних обставин та розвитку подій, коли, наприклад, не мають необхідних ресурсів для їхнього втілення або виникає зовсім нова ситуація. Крім того, після проведення будь-яких виборів можуть статися непередбачені події вагомого значення, що змінюють вихідне відношення між політичною програмою та політичною діяльністю.

Однак, судячи з отриманих результатів, передвиборчі програми партій становлять важливу сполучну ланку в тому ланцюзі, який пов'язує бажання та запити громадян з діяльністю уряду. Подібний факт важко підтвердити емпіричними даними. Почасти цьому може слугувати аналіз часток різних категорій витрат у федеральному бюджеті, що може використовуватися як індикатор урядової діяльності. При застосуванні подібних приблизних оцінок не можна виходити з того, що між політичною програмою та урядовою діяльністю виявляються щільні (статичні) зв'язки. Але саме так є насправді. Можна загалом продемонструвати, що обіцянки, видані партіями напередодні виборів, у певних випадках правильно передбачають політику, яка проводиться після виборів.

Центральне теоретичне питання ставиться так: якою мірою різні результати можуть пояснюватися інституційними умовами різних країн? Аналіз проведеного дослідження показує, що можливості політичних партій для здійснення передвиборчих обіцянок на практиці визначаються специфічними інституційними межами.

Дальший розвиток теорії передання інтересів політичними партіями міг би відбуватися у такому напрямі. Досі припускали, що через партійні функції можна зіставити між собою рішення на виборах та формування політики. Партії узагальнюють альтернативні пропозиції щодо розв'язання політичних

¹⁶ Гофферберт Р., Клінгеманн Г-Д., Фолькенс А. Передвиборчі програми, урядові заяви та політична діяльність. Про "програматику політичних партій". – В кн.: Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці: Й.Тезінг та В.Гофмайстер. – К., 1997, с.63.

проблем. Як правило, вони намагаються формулювати свою передвиборчу програму у такий спосіб, щоб не виникало суперечливих позицій. Це означає, що партії змушені висвітлювати комплексні питання у спрощеній формі, вдаючись до абстрактних принципів. Мистецтво політики полягає у висвітленні простої структури спірних політичних питань для того, щоб громадяни пізнали реальні проблеми, а шляхи прийняття рішень були чітко зафіксовані. Редукування проблем на кілька конфліктних масштабів, поєднання різних пропозицій з загальними та поширеними символами визначення позицій, таких, як ліва, права, ліберальна, консервативна тощо, полегшує громадянам зіставлення власних запитів у політиці з відповідними пропозиціями та ухвалення на виборах раціонального рішення. За таких умов досить легко визначається воля виборців, яка знаходить своє відображення в ухваленому рішенні.

Подібна ясність результатів виборів не передбачає того, що громадянин інформований про кожний окремий пункт передвиборчої програми. Результати виборів засвідчують, якою мірою політика відповідної структури знаходить підтримку виборців. Усі процеси можуть ускладнюватися або полегшуватися через інституційні умови.

Інститути, які формують політичний процес після виборів, беруть участь у розробці можливостей, що ними користуються партії як агенти передачі інтересів. Тут теж вважається, що інституційна система, яка скорочує та структурує розмаїття політичних альтернатив, збільшує ймовірність реалізації передвиборчих обіцянок, які знайшли підтримку більшості громадян¹⁷.

Виборчі стратегії. Широке визначення політичних партій складене на підставі як стримувальних і підривних, так і змагальницьких організацій. Замість того, щоб класифікувати партії відповідно до стратегій, які вони застосовують, можна як самостійну змінну розглядати саму стратегію. Основним завданням партії в демократичних режимах є здобуття голосів виборців. Звичайно політичні партії застосовують різні виборчі стратегії, що значною мірою залежать від рівня їхніх політичних прагнень (аспірації). Кожна партія повинна виробити певну

¹⁷ *Pasquino G.* The Impact of Institutions on Party Government: Tentative Hypotheses.- In: *Visions and Realities of Party Government* / Ed. by F.Castles, R.Wildenmann.- Berlin? 1986.

виборчу стратегію, спрямовану на збільшення кількості голосів, отриманих в ході виборчої кампанії. Така стратегія є свого роду товаром, який пропонується на виборчому ринку, програмна пропозиція, представлена масовому виборцю, перетворюється у пункт індивідуального виборчого рішення.

Виборча стратегія – це спосіб використання існуючих соціальних та політичних умов для власних політичних цілей через тих, хто приймає рішення. Виборча стратегія спирається на визначену ідеологічну і програмну концепцію партії. Мобілізаційна діяльність партії має на меті слугувати насамперед створенню колективної самоідентифікації, пункту бачення та орієнтації членів чи прихильників партії, що в кінцевому підсумку веде до структуризації виборців. На характер виборчої стратегії впливають не лише політичні прагнення, а й конкретні умови, в яких їм доводиться працювати. Може вона набувати характеру наступальної стратегії, коли партія намагається розширити масштаби своїх впливів і здобути підтримку виборців серед нових сегментів електорату. Оборонна стратегія націлена на збереження існуючого статус-кво і захист попереднього становища, коли йдеться про відсоток контрольованого електорату.

Принципово впливати на зміст виборчої стратегії може характер виборчого ринку, особливо такі його параметри, як ступінь організованості, відкритість, а також домінуючий стиль політичної конкуренції¹⁸.

Наприклад, французька комуністична партія, яка брала участь у виборах і протягом 50-х рр. здобувала близько чверті голосів, водночас виступала як антисистемна партія, яка вдавалася до страйків, вуличних походів, що мали за мету дестабілізацію діяльності уряду. Таким чином, стратегію партії можна визначити як змішану – переважно змагальницьку, але певною мірою і підривну. Стратегія правлячої Інституційно-революційної партії Мексики була переважно змагальницькою, але водночас і стримувальною стосовно існуючої в державі політичної опозиції. Дослідження 150 політичних партій, які діяли у всьому світі 1960 р., проведене К. Джандою, показало, що лише близько половини з них дотримуються змагальницької, 11% – стримувальної і 3% – підривної стратегії, решта партій дотримуються змішаної стратегії¹⁹.

¹⁸ *Sjoblom G. Party Strategies in a Multiparty System.* – Lund, 1968.

¹⁹ *Кулик А.Н. Сравнительный анализ в партологии (Проект К.Джанды) // Полис, 1993, № 1.*

Е. Даунс припускав, що партії змагаються не лише за здобуття посад, але і за збільшення кількості голосів, поданих за них на виборах. Як доводив учений, партії формулюють свої політичні цілі, щоб вигравати вибори, а не виграють вибори, щоб формулювати цілі. Отже, в двопартійних системах (при розгляді симпатій виборців уздовж якоїсь однієї шкали) партії будуть вибирати позиції, які "зсувають" їх ближче до центру ліво-правої шкали. Цим самим пояснювалося існування двопартійної системи в США. Даунсівська модель партії, яка намагається максималізувати кількість поданих за неї голосів, отримала особливе визнання серед теоретиків американських партій. У порівняльних дослідженнях, однак, більшою популярністю користувалася модель, розроблена У. Райкером. Як і Е. Даунс, У. Райкер вважав, що партії намагаються отримувати посади, але їм не приписувалася здатність до максималізації кількості голосів, поданих за них на виборах. Навпаки, У. Райкер виходив з того, що мета партії – перемагати на виборах з найменшою перевагою, що стимулює створювати мінімальні виграшні коаліції.

Особливе значення робіт У. Райкера для розвитку теорії партій випливає з того, що його висновки можуть застосовуватися до формування урядових коаліцій у парламентах. У теорії коаліцій прийнято розглядати партії як організації, які змагаються за отримання посад, а не голосів. Спрямовані на вивчення цієї теорії дослідження показали, що мінімальні виграшні коаліції виникають у менш як половині випадків. Л. Додд дійшов також висновку, що мінімальні виграшні коаліції стійкіші за інші, однак Б. Грофман полемізує з цим, стверджуючи, що феномен пояснюється перш за все специфікою партійних систем. Найдетальніше нематематичне дослідження в галузі теорії коаліцій здійснили М. Лейвер та Н. Шофілд. Застосовуючи різні критерії, вчені порівняли мінімальні виграшні коаліції з ідеологічними коаліціями. Висновок, якого вони дійшли, полягає в тому, що хоча найкращі теорії, в яких не враховуються політичні установки, "частіше слугують основою для неправильних, ніж для правильних прогнозів про виникнення коаліцій (правильні прогнози даються лише в 40% випадків відсутності абсолютної парламентської більшості), їх прогностична цінність все ж відчутно вища, ніж випадкових передбачень".

Я. Бадж і Г. Кеман проаналізували результати емпіричних досліджень, які виходили з позиції про прагнення партій виключно до отримання посад, і виявили, що це уявлення підтверджується даними лише за умови, що коаліції розглядаються як ідеологічно "пов'язані". Подібні результати дає дослідження М. Франкліна і Т. Макі, яке підтверджує значення врахування ідеології для передбачення того, які коаліції будуть сформовані. Потрібно, однак, пам'ятати, що при цьому вихідні положення модифікуються: партії виступають не лише як такі, що виборюють посади, а й проводять певну політику. Не обмежившись аналізом теорій, які повністю відокремлені від політичних установок, Я. Бадж і Г. Кеман проаналізували прогностичну цінність теорій, що надають перевагу близькості політичних позицій учасників коаліції, і з'ясували, що вона вища, ніж у першому випадку. Їхня теорія має змішаний характер: партії намагаються отримати посади як засоби проведення певної політики.

К. Стром виділяє і оцінює три чистих типи стратегії: бажання отримати максимальну кількість голосів за партію, здобути публічні посади і проводити певну політику. На цій основі вчений формулює сім гіпотез про вплив інституційних характеристик на поведінку змагальницьких партій, наприклад:

"1. Чим напруженішою є міжпартійна конкуренція (тобто чим менш очевидні результати виборів), тим більшою мірою партії будуть намагатися збільшити кількість поданих за них голосів...

2. Чим вигіднішим є здобуття для правлячої партії та опозиції посад порівняно з проведенням певної політики, тим більшою мірою партії будуть намагатися здобути посади".

На основі своїх досліджень К. Стром розробив дві моделі причинності, які пояснюють змішані стратегії змагальницьких партій.

У статті "Паперове каміння" А. Пшеворский і Дж. Спраг пишуть про стратегічне рішення, яке повинні були приймати соціал-демократичні та соціалістичні партії під дією такої дилеми: "Соціалізму не досягнути без участі в інститутах демократії, але така участь підриває волю до соціалізму". Вчені відзначають, що частка населення, зайнятого найманою працею, ніколи і ніде не перевищувала 50%. Оскільки ж

соціалістичні партії також звичайно не отримували більше 50% голосів на виборах, їм необхідно було заручитися підтримкою непролетарських верств населення. Але "в результаті соціалістичним партіям доводиться затушовувати ідеологічну роль класу, а це зменшує мотивацію робітників". А. Пшеворский та Дж. Спраг провели детальний кількісний аналіз наслідків використання суто класових та надкласових стратегій соціалістичними партіями семи країн. Вчені пишуть, що "широта вибору, з яким зіштовхується партія при визначенні свого курсу, прямо залежить від різниці між частками голосів, результуючих з використання чистих стратегій". Як показало дослідження, у більшості випадків – особливо в Данії і Норвегії – з самого початку проявилась надкласова стратегія. Хоча така стратегія коштує соціалістичній партії і якоїсь кількості голосів робітників, загалом досягається позитивний баланс голосів.

У військовій справі під стратегією розуміють план досягнення мети, а під тактикою – дії, до яких вдаються для її реалізації. Подібним чином партійною тактикою називають діяльність партії, спрямовану на досягнення стратегічних цілей.

Сьогодні в розвинених демократичних державах над розробкою виборчої стратегії і виборчих технологій працюють цілі штаби аналітиків та експертів. Виділяють наступні виборчі стратегії, які застосовуються у виборчій кампанії: партійності, сильного контрасту, ідеологічної різниці, вибору одного гасла, створення позитивного враження про кандидатів власної партії, створення негативного враження про кандидатів-конкурентів, побудови коаліції, розбудови організації. Вибір тієї чи іншої виборчої стратегії залежить від місцевої специфіки.

Обсяг міжнаціональних досліджень, присвячених змагальницькій тактиці партій, є порівняно невеликим. Г. Пеннімен вивчав стилі виборчих кампаній. Д. Фарелл і М. Уортманн досліджували діяльність партій трьох країн з політичного маркетингу – надання кандидатам "товарного вигляду" і використання засобів масової інформації. Дослідження Ш. Баулера присвячене впливу внутрішньо-партійних дискусій з окремих питань на виборців. Д. Сейнсбері, за редакцією якої видані матеріали симпозіуму з партійних стратегій і взаємин між партіями і виборцями, відзначає, що партії зіштовхуються з дилемою – "зменшення чисельності членів партії зменшує їхню здатність до мобілізації виборців і

структурування результатів голосування, в той час як недостатньо широка участь громадян у діяльності партій веде до відмінностей між громадською думкою і політичними рішеннями”²⁰.

²⁰ Джанда К. Сравнение политических партий: Исследования и теория. – Современная политология. Хрестоматия. – М., 1997, с.100-121.